

Н. М. Бамбурак. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2017.

2. Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі: Указ Президента України від 25.05.2020 № 195/2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#Text> (дата звернення 02.02.2021 р.).

3. *Психологія і педагогіка у протидії пандемії COVID-19*: інтернет-посібник / за наук. ред. В.Г. Кременя; [координатор інтернет-посібника В. В. Рибалка; колектив авторів]. Київ : ТОВ «Юрка Любченка», 2020. 244. URL: http://aitdonntu.ucoz.ua/001_MedKab/interne_t_posibnik_z_a_red_vg_kremenja_ukr_pdf_06.05.pdf. (дата звернення 02.02.2021 р.)

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-041-4-18>

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ХУДОЖНЬО-ОБРАЗНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

Сафарян С. І.

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри мовно-літературної освіти
Інститут післядипломної освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка
м. Київ, Україна*

З метою ефективної організації навчання на засадах компетентнісного підходу, сучасному вчителю необхідно добре знати особливості психологічного розвитку учнів. Зокрема, неможливо у системі шкільної літературної освіти, підготувати грамотного читача з добре розвинутою читацькою компетентністю без належних знань вчителем специфіки літературного розвитку учнів, їхніх індивідуальних особливостей та типів сприйняття художніх творів. Вирішенню цих проблем присвячені численні наукові дослідження в галузі психології, педагогіки та методики навчання літератури в школі. Так, особливості підліткового віку досліджували свого часу С. Холл, З. Фрейд, Ж. Піаже, Г. Костюк, П. Якобсон, С. Рубінштейн та ін. Про специфіку сприйняття літературних

творів учнями різних вікових категорій писали З. Рез, Н. Молдавська, Н. Станчек, Н. Волошина, А. Пасічник, Ю. Султанов, Л. Мірошніченко, О. Ісаєва, В. Гладішев тощо.

Метою нашого дослідження є аналіз певних психолого-педагогічних аспектів розвитку художньо-образного мислення у процесі навчання літератури учнів молодшого та старшого підліткового віку.

Підлітковий вік посідає важливе місце в загальному процесі онтогенезу. На думку Д. Фельдштейна, його слід розглядати не просто як черговий віковий період, а « як особливу фазу психічного розвитку, час переходу від дитинства до дорослості» [4, с. 9]. На думку науковців-психологів та вчителів-практиків, підлітковий вік належить до критичного психічного розвитку зростаючої особистості, що вирізняється гострим перебігом, складністю та протиріччями. У підлітків відмічають безліч негативних проявів: дисгармонію у побудові особистості, згортання раніш усталеної системи інтересів, послаблення дієвості мотивів, протестуючий характер поведінки, негативізм, недовіру. Водночас, у цей же період можна спостерігати і певні позитивні особливості: зростає самостійність, суттєво розширюється сфера діяльності, збагачується життєвий досвід, розвивається емоційна сфера, переживання стають більш глибокими, виявляються більш стійкі почуття. В учнів 12-14 років спостерігається також зростання обсягу уваги, її концентрації та стійкості, змінюються усі процеси пам'яті: запам'ятовування, заучування, відтворення, пригадування, упізнання. Процеси відчування та сприймання перетворюються на цілеспрямовані сенсорні і перцептивні дії. Дедалі більше місця в перцептивній діяльності підлітка посідає саморегуляція, яка тісно пов'язана з мотивацією (насамперед, активніше сприймає те, що більше цікавить). Так, читаючи художні твори, приміром пригодницькі, учень-підліток передусім намагається досягнути фабулу і пропускає описи пейзажу, умов, в яких діють герої, оскільки йому це видається нецікавим та уповільнює розгортання подій.

У підлітковому віці відбуваються прогресивні зміни і в уяві, яка бере участь у творенні образів, у процесі розуміння художніх творів. Збагачення життєвого досвіду, розширення знань призводить до зміни не лише змісту образів учнівської уяви, а й до розширення способів їх утворення. Провідним засобом у цьому віці стає мовлення. У здатності майстерно користуватися словом, учні підліткового віку вбачають певну інтелектуальну силу, ознаки власного авторитету. Мовлення стає контекстним, все менше прив'язаним до конкретної ситуації. Слова автора, мова персонажів все частіш передаються у формі непрямого

мовлення. Учень більш активно використовує засоби інтонування, він уже здатен розуміти емоційний підтекст, властивий художній мові.

Перелічені позитивні психологічні зміни, які відбуваються у підлітковому віці, безперечно забезпечують розвиток художньо-образного мислення учнів, що сприяє поступовому осягненню підлітками-читачами художньої умовності літератури, забезпечує її сприймання як нової художньої реальності та явища мистецтва слова.

Важливим у формуванні художньо-образного мислення учнів підліткового віку є також рівень їхнього літературного розвитку та певні типи сприйняття словесного мистецтва. Літературний розвиток розглядається вченими у тісному зв'язку із загальним розвитком особистості. Водночас, він трактується не лише як віковий, але й як навчальний процес. Зокрема, Ю. Султанов під літературним розвитком розумів довготривалий процес, який супроводжується «складними якісними змінами у здібності мислити словесно-художніми образами» [3, с. 4]. Зміни у процесі художньо-образного мислення виявляються через глибину узагальнення, уміння бачити деталі і активно їх використовувати у відтворюванні цілісних образів, рівні сприймання та розуміння образності художньої мови, підпорядкування процесу асоціювання провідному ідейно-естетичному значенню образу тощо. Також обов'язково на рівень сформованості літературного розвитку впливає естетичний смак читача, тобто безпосередня емоційна чутливість до високохудожнього мистецтва. Сприяють літературному розвитку і спеціальні теоретико-літературні знання, які допомагають читачеві-учню самостійно осягати специфічні художні прийоми автора, визначати їхнє смислове значення у структурі твору.

Ще одним важливим критерієм літературного розвитку учнів є їхня уява та її вплив на відтворення художніх деталей. З'ясувати рівень її розвинутоності можливо у процесі переказу учнем тексту. Якщо уява на низькому рівні розвитку – учень не здатен переказати описові частини тексту (пейзаж, портрет, масові сцени) – він лише бачить картину, та не чує звуків, що її наповнюють. Колір, структурні ознаки речей і подій, зображених у творі, яскравість та експресія мови не викликають у такого читача ніяких емоційних відгуків.

За час навчання у школі учень-читач проходить декілька стадій (етапів) літературного розвитку. У контексті нашого дослідження нас цікавлять стадії літературного розвитку підлітків, яких, за визначенням учених, є дві: молодший підлітковий вік (10-12 років, або 5-6 класи) та старший підлітковий вік (13-14 років, або 7-8 класи) [2, с. 12]. Мікрозміни у процесі літературного розвитку у кожному із цих періодів охоплюють практично всі сторони читацького сприйняття та

художньо-образного мислення. Основним же завданням учителя літератури у цих класах є уміння «відірвати» учнів від їхньої палкої прихильності до критеріїв реалістичного життєвідображення і поступово формувати сприйняття тексту як явища мистецтва слова.

Загальновідомо, що для молодшого підліткового віку притаманне наївно-реалістичне сприйняття художніх творів, тоді як старші підлітки вже поступово досягають рівня образного сприймання словесного мистецтва [1]. У молодших підлітків зміни більше пов'язані із сферою читацьких емоцій, для них притаманна наочно-образна форма мислення. Їхнє сприймання вирізняється яскравістю, багатством асоціацій; воно безпосереднє, конкретне, насичене барвами та звуками. Водночас, молодші підлітки не бачать деталей, взаємозв'язку елементів художньої структури тексту. Вчителю необхідно, працюючи з цією віковою категорією, насамперед, навчити їх бачити художні деталі, розкривати та розуміти їхнє значення. Також потрібно розвивати уяву молодших підлітків, щоб вони були здатними домальовувати художній образ у своїй уяві і осягати всі види умовності – мову, гру, словесне мистецтво.

Старшим підліткам стає під силу сприймання і розуміння внутрішніх художніх зв'язків, проте не всіх. Цей підліток перебуває ще під владою загальної закономірності: чим ближче художній вимисел до форм самого життя, тим легше він знаходить шлях до розуму і серця учня-читача. Художня умовність відтворюється ще неточно, що призводить до певного викривлення у розумінні авторського задуму і його художнього втілення. Старший підліток важко усвідомлює деякі композиційні форми, індивідуальний стиль автора, інколи неправильно тлумачить засоби художньої виразності (особливо метафоричність), не відчуває підтексту, іронії тощо. Також важливою особливістю сприйняття цих підлітків є певний моральний егоцентризм. Читач-учень 7-8 класів сповнений інтересу до переживань і особистісних якостей героїв, він часто шукає у творі відповіді на актуальні для нього питання – про взаємини між людьми, про сенс буття, свої можливості тощо. Внаслідок того, що у старших підлітків виникає потреба у самовираженні, вони часто аналізують не сам твір, а особисті переживання на теми, що їх зацікавили. Вони більше зосереджені на власному внутрішньому світі і у творі шукають лише схожі мотиви.

Підсумовуючи, зазначимо: 1) між літературним розвитком читачів-учнів та їхнім художньо-образним мисленням існує тісний взаємозв'язок; 2) літературний розвиток підлітків – це процес якісних змін усіх структурних елементів художньо-образного мислення: читацького та життєвого досвіду, емоційної сфери, відповідних здібностей (вербальних, творчих, перцептивних), певних психічних процесів (увага,

пам'ять, увага, спостережливість, мислення); 3) молодших і старших підлітків у процесі сприймання літературних творів необхідно навчати художньо-образному мисленню, розвиваючи естетичну сприйнятливність, увагу, спостережливість, пам'ять, логічне, асоціативне мислення, аналітичні та творчі здібності, уміння встановлювати асоціативні зв'язки, узагальнювати та конкретизувати тощо.

Література:

1. Бельський Г.И. Литература в школе. Вчера и сегодня. Книга для учителя. М. 2012. 159с.
2. Г. С. Костюк – особистість, вчений, громадянин: До 110-ї річниці від дня народження. За ред. С. Д. Максименка; упоряд. В.В. Андрієвська. К. 2010. С. 10–20.
3. Султанов Ю. І. Особливості літературного розвитку учнів 5-7 класів. *Зарубіжна література в навч. закл. України*. 2001. № 8. С. 3-12.
4. Фельдштейн Д.И. Трудный подросток. М.– Воронеж. 2008. 112 с.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-041-4-19>

ДІТИ З ТИПОВИМ РОЗВИТКОМ ЯК ОБ'ЄКТ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Чопік О. В.

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри корекційної педагогіки та інклюзивної освіти

*Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька область, Україна*

Актуальною проблемою інклюзивної освіти є формування позитивних взаємин учнів з типовим розвитком та їхніх ровесників з особливими освітніми потребами. На формування дружніх стосунків школярів впливає багато чинників, зокрема, ставлення класних керівників, вчителів предметів, батьків дітей з типовим розвитком до учнів з особливими освітніми потребами, узгодженість дій учасників команди психолого-педагогічного супроводу щодо формування колективу, психологічний клімат інклюзивного класу тощо.